

Sporazum Hitler-Stalin

Sedemdesetletnica pakta Ribbentrop-Molotov ter evropski kontekst kritičnega soočenja s totalitarizmi in preseganja posledic njihovih zločinov

Že ob praznovanju 60. obletnice konca druge svetovne vojne je bolj kod kdaj prej postalo očitno, da tega časa niso povsod dojeli na isti način. Razmeroma jasno je, da so v državah, ki so bile na strani zmagovalcev in v katerih je po drugi svetovni vojni vladal demokratični sistem, praznovali osvoboditev. Na strani poražencev so tudi zahodni Nemci najpozneje po govoru predsednika države Richarda von Weiszeckerja pred petindvajsetimi leti doumeli, da pomeni maj 1945 tudi za njih osvoboditev od nečloveškega totalitarnega sistema. V deželah pa, v katerih je eno nasilje nadomestilo drugo, je stvar povsem drugačna. Ker je Sovjetska zveza zasedla baltske države in del Poljske in zato ni bilo pravega opravičila, na proslavi v Moskvi ni bilo predstavnika Litve in Estonije. Nihče se ne čuti osvobojenega, bodisi tujega ali domačega jarma, če ne sledi konkretna svoboda. Posameznik ne bo trdil, da je svoboden, če je ušel iz zapora enega režima, a se je takoj potem znašel v zaporu drugega. Prava osvoboditev torej ne pomeni samo, da je neko zlo odstranjeno. O pravi svobodi lahko govorimo samo takrat, kadar so izpolnjeni določeni pogoji: ti so predvsem svobodne in tajne volitve, dosledna ločitev oblasti, to se pravi ločitev zakonodaje, izvršne oblasti in sodstva, ter svoboda mišljenja in govora. To pomeni tudi večstrankarski sistem, prisotnost svobodnih pluralističnih medijev in seveda dosledno spoštovanje človekovih pravic.

Ob 70. obletnici pakta Hitler-Stalin in nemškega napada na Poljsko 1. septembra letos

se je pokazalo, da se zgodovinske interpretacije dogajanja še vedno močno razhajajo. Ruska in poljska interpretacija druge svetovne vojne si diametralno nasprotujeta. Pred spominsko slovesnostjo v Gdansku (Danzig) 1. septembra letos je bil močan medijski spopad med Poljsko in Rusijo o krivdi v drugi svetovni vojni. Medtem ko je večina v Rusiji prepričana o tem, da je bil pakt Hitler-Stalin upravičen, ker so se zahodne demokracije z Nemčijo v Münchnu leta 1938 sporazumele in Sovjetska zveza ni imela druge izbire, kot da s tem, da sama podpiše sporazum z Nemčijo, skuša preprečiti nemški napad, so javnomnenjske ankete na Poljskem pokazale, da večina šteje Sovjetsko zvezo med agresorje druge svetovne vojne. Ker je obstajala nevarnost, da bo na proslavi v Gdansku prišlo do škandala, je ministrski predsednik Vladimir Putin dan prej v "Pismu Poljakom" v poljskem časopisu *Gazeta Wyborcza* skušal nekoliko pomiriti duhove s tem, da je priznal, da je bil pakt Hitler-Stalin nemoralen in "*brez slehernega dvoma vreden obsodbe*", obžaloval pa je tudi pokol več tisoč poljskih oficirjev v Katinskem gozdu (Katyn), ki ga je izvedla Rdeča armada. V Gdansku sta potem premier Vladimir Putin in poljski premier Donald Tusk na skupni tiskovni konferenci napovedala, da se interpretaciji zgodovine sicer še naprej razhajata, da pa sta se obe strani dogovorili, da bosta problematiko skupaj analizirali. Tusk je še dodal, da bosta v ta namen na Poljskem in v Rusiji ustanovljena posebna skupna raziskovalna inštituta.

Pravzaprav Putinove besede ne vsebujejo nič novega. Po oceni *Frankfurter Allgemeine* niso več kot "prijazna embalaža".¹ Sicer je, potem ko je govoril o tem, da je usoda ruskega naroda zaradi totalitarnega režima zaznamovana in da ruski narod predobro razume čustva Poljakov v zvezi s Katinom, res izjavil, da je potrebno na obeh straneh spomin na žrtve tega zločina ohraniti, kar je nekaj novega, saj je vojaško sodstvo zadnja leta zavračalo vsak poskus sodnega preganjanja z argumentom, da so množične ustrelitve ustrezale takratnemu pravnemu sistemu. V isti sapi pa je Putin obdolžil "zahodne demokracije", torej Veliko Britanijo in Francijo, da so v Münchenskem sporazumu 29. septembra 1938, ki ga je britanski premier Chamberlain označil kot "*peace of our time*", skušali Hitlerjevo agresijo preusmeriti na vzhodno Evropo in s tem onemogočili pravočasno oblikovanje skupne fronte proti fašizmu. Na tem mestu pa je potrebno opozoriti na to, da sta se ruski zunanji minister Litvinov in nemški veleposlanik von Schulenberg že leta 1938 dogovorila, da mediji v obeh državah ne bodo napadali Hitlerja oz. Stalina. Stalin je 10. marca 1939 izjavil, da zahodne sile želijo SZ naščuvati proti Nemčiji, "*da bi sprožili konflikt, za katerega ni nobenih oprijemljivih razlogov*". Ker pa je bil Litvinov bolj za zblížanje odnosov z Veliko Britanijo in Francijo, ga je Stalin odstavil in imenoval 3. maja 1939 za novega zunanjega ministra Molotova, ki mu je slepo sledil. Hitler je 15. in 16. marca zasedel še ostali del Českoslovaške (Rest-Tschechi). Bila so tudi pogajanja med Veliko Britanijo, Francijo in SZ. Stalin, ki Hitlerju gotovo ni zaupal, je hotel imeti odprte vse opcije. A ker je zahteval, naj mu zahodni zaveznici dovolita prost prehod skozi Poljsko in Rumunijo, če bo Nemčija napadla SZ, in sta Velika Britanija in Francija to odklonili, so se pogajanja zavlekla. Vsega tega Putin ni povedal.

Putin je obsodil tudi Poljsko, ker je že leta 1934 s Tretjim rajhom podpisala nenapadalni pakt, kot da bi bilo to isto kot pakt, ki ga je Sovjetska zveza sklenila z Nemčijo. Po Putinu so si vse strani oprtale krivdo, oz. kot se je on izrazil, zagrešile napake, zato si ne more nihče enostransko izbrati samo rozin. Za vzgled naj bi bili Poljski in Rusiji nemško-francoska in nemško-poljska sprava, pri tem pa ni niti z besedico omenil, da je bil predpogoj za tako spravo nemško priznanje krivde za zločine med drugo svetovno vojno. Putin je skušal rusko krivdo postaviti na isto raven kot poljsko, češ da ima tudi poljska zgodovina v 20. stoletju temne pege. Nato je predlagal, naj obe strani premagata breme nezaupanja in predsodkov iz preteklosti. Zgodovine se ne da spreminjati po politični konjunkturi, je še dodal, s čimer je seveda indirektno obsodil težnje v baltskih deželah, na Poljskem in v Ukrajini, da bi stalinistični zločini dobili mesto v evropski zavesti.

Dejansko pa se to, kar Putin obsoja, dogaja danes prav v Rusiji, in sicer čisto v tradiciji komunističnega režima od začetka naprej, ko so spreminjali zgodovinske knjige, brisali neljube osebe celo s fotografij, tajili določena dokazljiva dejstva oz. ponarejali prikaze dogodkov. Tako so npr. dolga desetletja do prevrata trdili, da so oficirje v Katinskem gozdu ubili Nemci. Prišlo je do pravih absurdov, ker so nekateri, ki so bili nekoč na oblasti, naenkrat padli v nemilost oz. podlegli v čistkah in so potem brez sledu izginili s fotografij in zgodovinskih knjig, če pa to ni bilo mogoče, so čez noč dobili diametralno nasproten obraz. Po vojni je Stalin sicer priznal napake, obenem pa je kreiral zgodovinski mit o vlogi Sovjetske zveze med drugo svetovno vojno kot največje nasprotnice fašizma in nacizma. Hruščov je deset let pozneje, leta 1956, obračunal s Stalinom in izpostavil njegovo odgovornost za sovjetski vojaški poraz leta 1941. Ko je prišel Brežnjev leta

1964 na oblast, je Stalina takoj postavil ponovno na pedestal. Kritika Stalina in njegovih voditeljskih sposobnostih je veljala za izdajo. In Sovjetska zveza je veljala za miroljubno državo. Niso samo na novo pisali zgodovinskih knjig, cenzurirali so tudi memoarsko literaturo.

V prevratnem času so zgodovinska dejstva zopet prišla na površje, slišale so se jasne besede o stalinističnem terorju, Sovjetska zveza je naenkrat priznala obstoj tajnega protokola, po katerem sta si Nemčija in SZ razdelili vzhodno Evropo na interesne sfere. Dokument sam je postal dostopen šele leta 1992. Decembra 1989 je sovjetski parlament pakt Hitler-Stalin obsodil. Generalni sekretar Mihail Gorbačov je priznal poboj poljskih oficirjev kot zločin in predal poljskemu predsedniku Jaruzelskemu dve škatli dokumentov. Danes se uradna interpretacija zgodovine zopet obrača nazaj, vloge Sovjetske zveze med drugo svetovno vojno ponovno naj ne bi kritično preučevali. Sicer ne more več negirati obstoja pakta in tajnega protokola, vendar Moskva skuša opravičiti okupacijo vzhodne Evrope med 2. svetovno vojno. Ruski predsednik Dimitrij Medvedjev je v začetku leta ustanovil komisijo, ki naj bi se bojevala proti "ponarejanju zgodovine". Preprečevala naj bi zgodovinopisje, ki škoduje ruskemu narodu - z drugimi besedami, ki kritično presoja in analizira 2. svetovno vojno in vlogo Sovjetske zveze. Rusija je ostro nasprotovala resoluciji, ki obsoja totalitarizme, nasprotovala je vsaki primerjavi komunizma z nacionalsocializmom - in seveda temu, da bi prav 23. avgust postal dan, ki naj bi spominjal na žrtve nacionalsocializma in komunizma. Zunanje ministrstvo je celo zahtevalo, naj se izda nova resolucija, ki poudarja odločilno vlogo Sovjetske zveze pri zmagi nad nacionalsocializmom. Ob obletnici začetka vojne je ruska zunanje-politična obveščevalna služba izdala priročnik tajnih dokumentov,

ki naj bi dokazal, tako upokojeni KGB generalmajor Lev Sozkov, da SZ ni imela druge izbire, kot da podpiše pakt o nenapadanju, ker sta Velika Britanija in Francija podpisali sporazum, ki je potrdil Hitlerjevo razdelitev Češkoslovaške. S paktom Hitler-Stalin pa da si je SZ kupovala čas, potem ko je Zahod izdal Stalina. Estonija, Litva in Latvija naj bi prostovoljno privolile v sovjetsko dominacijo in zato ni moč govoriti o okupaciji teh dežel. Te trditve so naletele na ogorčenje v baltskih državah, označili so jih za sramotne in spomnili na stotisoče umorjenih in poslanih v gulage. Ta publikacija naj bi tudi potrdila, da je bila Poljska uničena zaradi kratkovidnosti poljskih politikov. Usodno naj bi bilo, da sta Pilsudski in njegov zunanji minister kooperirala z Nemčijo. Poljska je preprečila, da bi se Nemčija znašla med dvema frontama - na eni strani Francija in Velika Britanija, na drugi SZ. V resnici pa je bil vzrok, da do tega ni prišlo, zahteva SZ, da lahko nemoteno s svojo vojsko vkoraka na Poljsko.

Toda tudi na Zahodu zahteva kritično zgodovinopisje marsikateri popravek. Po tim. *political correctness* je nacionalsocialistični sistem nekaj absolutno drugega kot komunistični, zato se prepoveduje vsaka primerjava. Komunizem naj bi bil največji sovražnik fašistične ideologije. Pod to pretvezo so si komunisti prisvojili pridevek "antifašist". Dejstvo je, da je Sovjetska zveza začela drugo svetovno vojno na strani nacistične Nemčije in da je bila nemška zaveznica dve leti. Sovjetska zveza torej ni stopila v drugo svetovno vojno 22. junija 1941, temveč že leta 1939. Nemčija je 1. septembra 1939 napadla Poljsko, Sovjetska zveza pa je zasedla del Poljske 17. septembra. Sovjetska zveza je potem leta 1940 zasedla in priključila baltske države Estonijo, Latvijo in Litvo ter napadla še Finsko, ki pa se je zoperstavila. Za vse to je bil podlaga pakt Hitler-Stalin oz. pakt Ribbentrop-Molotov

- poimenovan po zunanjih ministrih - o ne- napadanju, ki je bil podpisan za 10 let, de- jansko pa je trajal do Operacije Barbarossa 22. junija 1941, torej do nemškega napada na SZ. Podpisala sta ga 24. avgusta (z datumom 23. avgusta) 1939 nemški zunanji minister Joachim von Ribbentrop in ljudski komisar za zunanje zadeve Vjačeslav Mihajlovič Mo- lotov v Stalinovi prisotnosti. Prisoten je bil tudi nemški poslanik Friderich-Werner Graf von Schulenburg. 28. septembra pa je bil podpisana še manj znana t. i. "Mejna in pri- jateljska pogodba" ["Grenz- und Freundschaftsvertrag"]. Oba sporazuma sta imela tudi tajni dodatni protokol, ki je določal interesna območja obeh držav. Praktično je predvideval medsebojno podporo obeh držav pri okupa- ciji sosednih ozemelj. Stalinu naj bi pripa- dal vzhodni del Poljske, Litva, Latvija, Esto- nija, Finska, Besarabija, Hitlerju pa Poljska do rek Narev, Visla in San.

Sodelovanje obeh držav je bilo zelo obširno na vseh mogočih področjih. Podpisali sta tri gospodarske sporazume - pogajanja so se začela že aprila 1939 -, tako da lahko danes rečemo, da je Sovjetska zveza financirala Nemčiji za- četek vojne, ker je pomagala oborožiti Nem- čijo. Nemška vojna industrija je bila izredno

odvisna od surovin, ki jih sama ni imela. Iz Sovjetske zveze je uvozila 40 % nafte, 30% ni- klja, 70 % fosfata. Sovjetska zveza ni prispevala samo lastnih surovin, uvažala je tudi surovine za Nemčijo, ker tega Nemčija zaradi angleš- kega bojkota ni mogla uvoziti sama. Preko Sovjetske zveze so Nemci uvažali kovine in druge surovine z vsega sveta.²

Čez noč je SZ preusmerila vse komuni- stične partije. Konec septembra je bila direk- tiva iz Moskve: „*Danes v ospredju ni borba proti fašizmu, temveč tista proti kapitalizmu.*“ V slepi pokornosti so komunisti sledili tem smernicam. Stalin je nemške komuniste brez nadaljnega predal gestapu. Tudi Judje, ki so bežali v Sovjetsko zvezo, so bili deporti- rani v taborišča v Sibiriji.

Nemško okupacijo so spremljali množični umori, deportacije, koncentracijska taborišča, genocid, preganjanje, zaničevanje človeko- vih pravic, sovjetsko prav tako.

-
1. Reinhard Veser, „Freundliche Verpackung“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2. 9. 2009.
 2. Thierry Wolton, *Rot-Braun. Der Pakt gegen die Demokratie von 1939 bis heute*, Aus dem Französischen von Hainer Kober, Hoffmann und Campe, Hamburg 2000.

Benedikt XVI. Okrožnica Ljubezen v resnici Vsebinski poudarki

1. Nekaj uvodnih misli

Pred nami je tretja okrožnica papeža Benedikta XVI. *Ljubezen v resnici* (*Caritas in veritate*). Prvi dve *Bog je ljubezen* (2005) in *Rešeni v upanju* (2007) imata izrazito teološko vsebino, čeprav jima ne manjka niti antropološko-družbene, ki je značilnost nove. Vendar tudi pri novi okrožnici ne smemo prezreti teoloških izhodišč, ki bodo v besedilu ovrednotena.

Cerkvena in družbena javnost je okrožnico pričakovala že prej. Po nekaterih neuradnih informacijah naj bi izšla ob 40-letnici okrožnice Pavla VI. *O delu za razvoj narodov* (*Populorum progressio*, 1967). Njeno sporočilo naj bi nadaljevala glede na sedanje svetovne razmere. Nekaj vsebinskih zasnov in utrinkov nove okrožnice je bilo čutiti že v letošnji novoletni poslanici Benedikta XVI. *Z odpravljanjem revščine gradimo mir* (CD-Nova serija II, Ljubljana 2008).

Čeprav okrožnico prištevamo k dokumentom, ki obravnavajo družbena vprašanja, pri naša prvenstveno antropološke prvine, ki zadevajo človeka in družbo. Človek (oseba - persona) je nosilec, dejavnik in cilj vsega družbenega življenja. Čeprav je tudi družbeno bitje (*ens sociale*), ki v odnosu do druge-

ga spoznava in dopolnjuje sebe, ni zgolj del množice, v kateri bi se njegova individualnost izgubila. Družbeno vprašanje je v bistvu antropološko vprašanje; družbo moremo pravilno dojeti le na osnovi pravilnega razumevanja človeka, ki je v luči Božjega razodetja (Božjega načrta) Božja podoba, deležen osebnega dostojanstva in pokličnosti.

Očitek, da družbeni nauk Cerkve ponuja "tretjo" pot med kapitalizmom in komunizmom, ki jima danes prištevamo še liberalni kapitalizem, se je preživel. Cerkev se ne ukvarja s politiko, pač pa jo v duhu evangelijskega nauka navdihuje, da bo služila promociji človeka, se pravi uveljavitvi njegovega dostojanstva in poslanstva. Kot tak je družbeni nauk Cerkve sestavni del moralne teologije, ta pa obravnava človekovo individualno in družbeno razsežnost in dejavnost. Zato se okrožnica manj ukvarja z analizo in obsodbo sedanjega svetovnega stanja, ampak v duhu krščanske etike, utemeljene na zdravem razumu, evangelijskem nauku in svoji dvatisočletni izkušnji odpira poti v prihodnost.

2. Vsebinske zasnove in poudarki

Predstavitev vsebinske zasnove okrožnice ima namen prikazati glavna vprašanja, ki jih le-ta obravnava. Hkrati želi navesti nekaj najbolj žgočih in zanimivih segmentov, ki bi za-

služili podrobnejšo obravnavo. O tem kdaj drugič. Sledeč zasnovi okrožnice navajamo vsebino uvodnega in sklepnega dela ter šestih poglavij. Vsebinsko predstavitev povzemam po besedilu, ki je bilo na voljo družbenim občilom ob predstavitvi okrožnice v Vatikanu 7. julija 2009 (prim. Mednarodno oglaševalsko agencijo ZENIT, 7. julija 2009).

V uvodnih besedah je ljubezen označena kot temeljno vodilo (gibalo) družbenega nauka Cerkve. Vendar ljubezni ne razumemo vsi enako; prihaja do različnih tolmačenj, kdaj zelo subjektivnih in nasprotujočih si. Ljubezen brez opore v resnici se pogosto sprevrže v čustvenost, sentimentalnost. Družbeni razvoj potrebuje resnico, ki jo izražata dve načeli: načelo pravičnosti in skupnega dobrega (*iustitia, bonum commune*). Gre za etični kategoriji, ki morata v družbi (grško *pólis*) dobiti tudi institucionalizirano obliko (z zakoni in predpisi). Obe načeli sta v službi promocije človeka in družbe.

Prvo poglavje se navezuje na okrožnico Pavla VI. *O delu za razvoj narodov*, ki govori o celostnem razvoju vsega človeka in vsakega človeka. Načelo je postavil že 2. vatikanski koncil v *pastoralni konstituciji Cerkve v sedanjem svetu* (1965), okrožnica pa je spoznanja razširila in poglobila. Razvoj je prikazan kot "pokličnost" človeštva, ta pa je v bistvu presežna (transcendentna). Ima na-